

Francesc Torralba

L'IMPERI DE LA INCOMUNICACIÓ

Premi d'Assaig Mancomunitat de la Ribera Alta

edicions
bromera

LA MERAVELLA DE COMUNICAR-NOS

1.1. Què és comunicar-se?

En l'esquema clàssic de la comunicació hi ha, d'entrada, un emissor i un receptor. L'emissor és algú que es disposa a exterioritzar allò que és, allò que pensa, allò que sent. Elabora un missatge, el codifica i el fa arribar al receptor a través d'algun canal, ja sigui l'oralitat, l'escriptura, l'icònic. El receptor el descodifica i, d'aquesta manera, capta el contingut del missatge. El procés de la comunicació exigeix un doble moviment: de dins cap enfora, de la interioritat cap a l'exterioritat i, a la vegada, de fora cap endins, de l'exterioritat a la interioritat. Pressuposa, doncs, la permeabilitat.

L'emissor exterioritza un pensament, però solament hi ha acte comunicatiu si el receptor l'interioritza. En aquest procés s'hi interposen tota mena d'interferències i d'obstacles que tant l'emissor com el receptor hauran de salvar com bonament puguin. Aquests obstacles poden ser exògens, aliens a l'emissor i al receptor, o bé poden ser endògens, atribuïbles a les dues figures que hi ha en joc.

Hi ha interferències sorolloses, però també n'hi ha de mudes i ambdues dificulten el procés o poden, fins i tot, frustrar-lo.

Com recorda el filòsof francès, Emmanuel Mounier, la comunicació exigeix la sortida d'un mateix, un moviment extàtic, però solament hi ha comunicació en sentit ple si hi ha algú, qualsevol ésser humà, encara que només en sigui un, disposat a rebre, atent, receptiu, algú que adopti la forma de receptacle i que aculli les exterioritzacions de l'altre.

Cal, a més a més, un codi compartit entre els dos actors en litigi i un canal de comunicació. La traducció dels pensaments, dels sentiments, dels records i de les vivències més profundes en signes intel·ligibles al receptor és un treball complex i no sempre fàcil. Com més profund i més penetrant és un pensament, més difícil és donar-li un vestit, una forma, una articulació signfica o simbòlica, perquè arribi al destinatari. En aquest treball de configuració del missatge, hi ha aspectes que difícilment es podran comunicar, però en el treball de descodificació, també hi ha aspectes que es perden.

Un exemple signficatiu de la complexitat del procés comunicatiu el trobem en una suggeridora narració de Franz Kafka, *La metamorfosi*. Més enllà de les múltiples i legítimes interpretacions que s'han generat a partir d'aquest cèlebre relat de l'escriptor txec, la història és una mostra evident de la dificultat que, a vegades, es dona en l'enllaç comunicatiu entre l'emissor i el receptor.

El protagonista de *La metamorfosi* de Franz Kafka pateix un greu problema. S'ha despertat convertit en un insecte fastigós. No sap per quin motiu el seu cos ha experimentat una transformació d'aquesta naturalesa. No s'ho explica, però vol fer entendre als seus familiars que ell segueix essent Gregor Samsa, que segueix essent el de sempre, el fill, el germà, el veí. Tot i que s'esforça per fer veure-ho als altres, els altres solament veuen en ell un monstre repugnant i no són capaços de reconèixer, en ell, ni el fill, ni el germà, ni el col·lega de la feina. Li manca llenguatge, li manquen els signes adequats per enllaçar amb els seus receptors.

Gregor Samsa té clar qui és, no pateix amnèsia, ni una crisi d'identitat, però no sap com fer arribar als altres la seva situació. Li manquen les destreses habituals per exterioritzar els seus pensaments; es troba comunicativament amputat, perdut, sense capacitat per traduir en signes intel·ligibles la seva humanitat.

La dualitat és la condició de possibilitat de l'acte comunicatiu. La duplicació de rols, el d'emissor i el de receptor, és fonamental perquè tingui lloc. Fins i tot en el cas de la comunicació d'un amb si mateix, és indispensable aquesta duplicació virtual. Un pot escoltar-se i pot parlar amb si mateix, pot, fins i tot, conversar amb si mateix, com diu Ludwig Feuerbach, però quan té lloc aquesta autocomunicació, també hi ha la dualitat de papers: el d'emissor i el de receptor.

La comunicació, doncs, és un fet humà universal, un d'aquells trets que són comuns a tots els membres de

l'espècie humana. Entre nosaltres no ens comuniquem de la mateixa manera, no ens diem els mateixos missatges, ni disposem de la mateixa capacitat comunicativa. El talent comunicatiu, com el *bon sens*, en paraules de René Descartes, està desigualment repartit entre la comunitat humana, però això no és nou. El mateix ocorre amb el talent matemàtic, filosòfic o musical. Això no obstant, la voluntat de comunicar és una constant de la condició humana. L'observem en el nounat, però també en l'ancià. Cadascú ho farà amb les seves eines i dispositius. El nounat plora, gemega, crida per fer-se entendre, perquè encara no ha assolit els signes lingüístics per poder codificar el seu missatge. En ell, però, hi ha l'anhel comunicatiu.

Des dels assentaments prehistòrics fins a les societats postmodernes tecnològicament sofisticades, l'acte comunicatiu és una constant en la història de la humanitat, es repeteix de diferents formes i per diversos canals. L'anhel comunicatiu travessa la història. Un senyal de fum no és un correu electrònic, ni una carta és una videoconferència, però són formes comunicatives que expressen el mateix anhel, la mateixa passió: la de narrar-se, la de dir-se mútuament els uns als altres. No tot serveix per a tot, però. Hi ha missatges que exigeixen, necessàriament, un canal; mentre que n'hi ha d'altres que es poden vehicular per tota mena de formats i canals.

Escriu l'escriptor italià, Primo Levi, en el seu relat de supervivent: «Tret de casos d'incapacitat patològica,

comunicar-se és possible i necessari: és una manera útil i fàcil de contribuir a la pau dels altres i a la pròpia, perquè el silenci, la manca de senyals, és al seu torn un senyal, però ambigu, i l'ambigüitat genera inquietud i desconfiança. Negar que comunicar-se és possible és fals: sempre és possible. Negar-se a comunicar-se és falta greu: per a la comunicació, i sobretot per a aquella forma altament evolucionada i noble que és el llenguatge, estem biològicament i socialment preparats. Totes les races humanes parlen; cap espècie no humana sap parlar».¹

Allí on hi ha éssers humans, hi ha anhel comunicatiu. Negar la comunicació és vulnerar un dret bàsic de les persones, és frustrar un anhel molt arrelat en l'ésser humà.

La comunicació és, a més a més, la base de la comunitat. Solament pot existir una comunitat, en el sentit més propi del terme, si hi ha intercanvi, fluïdesa de pensaments i d'emocions entre els membres que la componen, és a dir, procés comunicatiu. Una comunitat pot ser presencial o virtual, pot ser natural, com la família, o bé contractual, com un sindicat, però com més fluïda i transparent sigui la comunicació entre els membres que la constitueixen, més creixerà el sentit de pertinença a la comunitat, la seva cohesió interna i la seva qualitat. Sense comunicació, no hi ha comunitat. Hi ha una jux-

1. LEVI, P., *Trilogia d'Auschwitz*, Edicions 62, Barcelona, 2005, p. 455.

ta posició de partícules individuals que, atzarosament, es troben coexistent en el mateix espai i en el mateix temps, però són estranyes les unes a les altres. La comunicació és el vincle que fa possible la comunitat.

La fluïdesa comunicativa és un indicatiu d'excel·lència en una organització. Com més fluïda i més transparent sigui la comunicació en el seu si, més excel·lent en serà el resultat. La comunicació no és, doncs, quelcom estrany, ni un afegit accidental en una comunitat; és la seva arrel, la base de la seva bona fisiologia.

Anem, però, a fons. Per què ens comuniquem? Quin és el mòbil de la comunicació? Per què experimentem la necessitat de narrar-nos, de vessar fora dels límits de la nostra personalitat, allò que sentim, allò que patim, allò que gaudim, allò que pensem o imaginem? Per quina raó no pot quedar tancat a dins de la consciència, en el reclos de la interioritat?

La primera causa motriu de la comunicació és la necessitat. La necessitat ens impel·leix a comunicar-nos, a cercar els altres. Si fóssim autosuficients, si fóssim capaços de resoldre, per nosaltres mateixos, totes les dificultats del viure i totes les necessitats que experimentem sense l'ajuda dels altres, la comunicació entre els éssers humans minvaria extraordinàriament. En aquest sentit, Aristòtil és molt lúcida quan afirma que Déu no es comunica, ni es mou, perquè no té cap tipus de necessitat. Què hauria de cercar que no fos Ell? Què hauria de preguntar que no sabés Ell?

Posem paraules a desitjos i a necessitats de tota mena, mirem de fer-nos entendre perquè els altres puguin respondre i ajudar-nos. Aquest treball és mutu i és la principal causa de la creació de comunitats. Ens sentim vulnerables quan no sabem pronunciar un missatge estant en un país llunyà, perquè no sabem com resoldre les necessitats que experimentem. Notem que ens manquen els estris per fer-nos comprendre. És molt sovint la necessitat el que ens fa aprendre una llengua, un sistema de signes.

La segona causa motriu de la comunicació és la gratuïtat. No sempre el procés comunicatiu obeeix l'estricta necessitat. De vegades, la formulació del missatge obeeix la gratuïtat; és un do que oferim al món, que regalem als altres perquè puguin aprendre'l i gaudir-ne. Una cosa és demanar un favor a algú i una altra, de ben diferent, és explicar-li un relat que ja conec. En el primer cas, hi ha una necessitat imperiosa, una necessitat que no puc resoldre per mi mateix i, per això, m'obro a l'altre; mentre que, en el segon cas, la comunicació és un regal, una manera de donar a conèixer a l'altre una història que li abellirà en sentir-la.

L'acte comunicatiu té la seva arrel en la necessitat, però també respon a la lògica del do.² La lògica del do (*la logique du don*) és una expressió emprada pel filòsof francès Jean-Luc Marion. Sentim tota mena de necessitats, però també regalem narracions que ja coneixem,

2. He desenvolupat aquesta qüestió a *La lògica del don*, Khaf, Madrid, 2012.

però que volem que els altres gaudeixin. Aquesta motivació obeeix la lògica del do i forma part de la vida humana.

És un gaudi immens comunicar allò que se sap al qui ho ignora, veure com escolta amb cara d'astorament el que se li diu i que, lentament, va paint el contingut de la informació.

La vida quotidiana és plena d'exemples comunicatius que obeeixen la lògica del do. L'àvia explica, per enèsima vegada, el conte de la caputxeta vermella a la seva néta colgada dins del llit. Totes dues el saben de memòria. L'àvia fa gairebé un segle i la néta l'ha après fa ben poc, però demana a l'àvia que l'hi expliqui una altra vegada. L'àvia li regala el relat, l'hi conta amb els detalls de sempre i en el mateix ordre i la néta s'adorm plàcidament acomboiada per la narració. L'àvia li regala la història, no sent cap necessitat de dir-l'hi, però el motor que l'empeny és la benvolença, és fer un bé a la seva néta, que tingui un bon final de dia.

El primer moviment que revela un ésser humà en la seva primera infància és un moviment cap a altri. La persona se'ns apareix com una presència dirigida cap al món i cap a les altres persones, sense límits, mesclada amb elles. Les altres persones no la limiten, com sovint es vol fer veure; són el seu principal estímul. No són un obstacle a la seva realització; són la condició de possibilitat per al seu creixement, les que fan possible la seva acollida en el món, la seva instal·lació en la història. La comunitat que l'envolta, la fa

ésser i desenvolupar-se. No existeix sinó cap als altres, no es coneix sinó pels altres, no es troba sinó en els altres.

La comunicació és, doncs, com diu el filòsof francès Emmanuel Mounier, un fet primitiu i espontani en la condició humana. Abans d'irrompre en el món, ja té lloc el procés comunicatiu en el si de l'úter matern. Després, un cop hem estat expulsats del ventre de la mare, aprenem a parlar tot escoltant les seves paraules. D'aquesta manera, adquirim la llengua materna, que és la que ens permetrà bastir els pensaments, traduir en paraules les vivències, les emocions, els anhels, els desitjos.

Aquest procés exigeix una llarga cadena temporal, una adquisició a través de la imitació. Ningú no aprèn a parlar de cop. Li cal un temps d'escolta i de reiterades temptatives, en forma de balbuceig, per fer-se realitat. En aquesta comunicació amb la mare, em construeixo, creixo com a persona, es desenvolupen les estructures i els dispositius lingüístics que hi ha en el meu ésser.

Tal com el concep el filòsof personalista, l'acte comunicatiu té les fases següents: la sortida de si mateix, la comprensió, l'assumpció i la donació.

Escriu Emmanuel Mounier: «*Sortir de si mateix*. La persona és una existència capaç de separar-se d'ella mateixa, de desposseir-se, de descentrar-se per esdevenir disponible als altres».³

3. MOUNIER, E., *Obras Completas*, II, Sígueme, Salamanca, 1998 (la cursiva és d'Emmanuel Mounier).